

Торогельдиева А.Б.

**АЗЫРКЫ МЕЗГИЛДЕГИ ИННОВАЦИЯЛЫК ИШ АРАКЕТТЕРДИН
СОЦИАЛДЫК МАСЕЛЕЛЕРДЕГИ ОРДУ**

Торогельдиева А.Б.

**МЕСТО ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
В СОЦИАЛЬНЫХ ВОПРОСАХ В НАСТОЯЩЕЕ ВРЕМЯ**

A.B. Torogeldieva

**THE PLACE OF INNOVATION IN SOCIAL ISSUES
AT THE PRESENT TIME**

УДК: 338.28/316.74.5

Бул макалада автор Кыргызстандагы инновациялык иштин учурдагы абалын жана өнүгүшүн карап чыгышты. инновациянын конкреттүү өбөлгөлөрү ар кандай болушу мүмкүн: технологиялык процессти өркүндөтүү, ресурстарды үнөмдөө, экологиялык талаптар, алдыңкы технологиялык чечимдердин жеткиликсиздиги. Дээрлик бардык ишканаларда технологиялык жаңылануулардын максаты өнүмдүн сапатын жогорулатуу, анын баасын төмөндөтүү, продукциянын түрүн жана түрүн кеңейтүү аркылуу атаандаштыкка жөндөмдүүлүктү жогорулатуу болгон. Белгилей кетүүчү нерсе, техникалык жаңылануу, б.а. жаңы жабдууларды эксплуатацияга берүү көбүнчө же жаңы өнүмдөрдү чыгарууга өтүү, же буга чейин чыгарылып жаткан продукциялардын сапатын түп-тамырынан бери жакшыртуу зарылдыгы менен байланыштуу. Көпчүлүк учурда, жаңы өнүмдөрдү иштеп чыгуу уюштуруучулук жана башкаруучулук жаңылыктар менен коштолот. Алар ишканаларды башкаруунун бардык деңгээлдеринде жаңы бөлүмдөрдү, бөлүмдөрдү жана кызматтарды уюштуруу менен мүнөздөлөт. Көпчүлүк ишканаларда маркетинг бөлүмдөрү түзүлгөн. Башкаруу структурасын өзгөртүү менен катар, уюштуруучулук жана башкаруучулук жаңылыктар өндүрүштү жана персоналды башкаруунун натыйжалуулугун жогорулатууга жана ыкмаларын өркүндөтүүгө багытталган башка иш-чараларды камтыйт. Авторлор социалдык жана эмгек чөйрөсүндөгү инновациялардын өнүгүшүн (эмгек жана келишимдердин жаңы формаларын, эмгекке акы төлөөнүн жаңы тутумдарын колдонуу) башкаруучулук жаңылыктар деп эсептешет.

Негизги сөздөр: инновация, экономика, келечек, өсүш, саясат, инвестиция, натыйжалуулук, талдоо, баалоо.

В данной статье автор рассмотрел существующее состояние и развитие инновационной деятельности в Кыргызстане. Конкретные предпосылки инноваций могут быть различными: совершенствование технологического процесса, экономия ресурсов, экологические требования, недоступность передовых технологических решений. Практически на всех предприятиях целью технологических нововведений было повышение конкурентоспособности за счет улучшения качества продукции, снижения ее себестоимости, расширения номенклатуры и ассортимента

выпускаемых изделий. Примечательно, что технические инновации, т.е. введение в эксплуатацию нового оборудования, чаще всего обусловлены либо переходом к выпуску новой продукции, либо необходимостью радикального повышения качества уже выпускаемых изделий. Нередко освоение новой продукции сопровождается организационно-управленческими инновациями. Они характеризуются организацией новых отделов, подразделений и служб на всех уровнях руководства предприятием. На большинстве предприятий создаются отделы маркетинга. Помимо изменения структуры управления организационно-управленческие инновации включают и другие мероприятия, целью которых является повышение эффективности и совершенствование методов управления производством и персоналом. В качестве управленческих нововведений авторы рассматривают развитие инновации в социально-трудовой сфере (применение новых форм найма и контрактов, новых систем оплаты труда).

Ключевые слова: инновация, экономика, перспектива, рост, политика, инвестиция, эффективность, анализ, оценка.

In this article, the author reviewed the current state and development of innovation activity in Kyrgyzstan. The specific prerequisites for innovation may be different: the improvement of the technological process, the saving of resources, the environmental requirements, the unavailability of advanced technological solutions. In almost all enterprises, the goal of technological innovations was to increase competitiveness by improving product quality, reducing its cost, expanding the range and range of products. It is noteworthy that technical innovations, i.e. the introduction into operation of new equipment, most often due to either the transition to the release of new products, or the need for a radical improvement in the quality of already manufactured products. Often, the development of new products is accompanied by organizational and managerial innovations. They are characterized by the organization of new departments, divisions and services at all levels of enterprise management. Most businesses create marketing departments. In addition to changing the management structure, organizational and managerial innovations include other activities whose goal is to increase the efficiency and improve production management and personnel management. The authors consider the development of innovations in the social and labor sphere (the use of new

forms of employment and contracts, new wage systems) as managerial innovations.

Key words: *innovation, economics, perspective, growth, politics, investment, efficiency, analysis, evaluation*

«Илимий маалыматты өндүрүштүк ресурска айландыруу, өндүрүштүн жана продукциянын илимий сыйымдуулугу, өндүрүштүн илимий-техникалык деңгээли так экономикалык категориялар болуп саналат. Бул категориялар илимпоздор менен түздөн-түз өндүрүшкө катышкан жумушчулардын ортосундагы мамилени чагылдырат. Инновацияларды көбөйтүүнүн үзгүлтүксүздүгү өндүрүштү уюштуруучу учур катары үзгүлтүксүздүктү жана илимий жактан даярдоону болжолдойт. Илимдин өнүгүшү өндүрүштүн өнүгүшүнөн ашып түшүшү керек. Демек, илимий даярдыктын жүрүшүндө кеңейтилген репродукция ылдамдыгы жалпы репродукция ылдамдыгынан жогору болушу керек. Өндүрүш убактысы түшүнүгүндө өндүрүш убактысынын салттуу түшүнүгүнө изилдөө жана иштеп чыгуу убактысы кошулат. Аны түздөн-түз өндүргүч күчкө айландыруунун натыйжасында, өндүрүштү илимий даярдоо процессинде иштеген илимий кызматкерлердин эмгеги өндүрүмдүү мүнөзгө ээ болот» [1, 241-б., 2].

Илимий изилдөөлөрдөн баштап, өнүгүү, долбоорлоо, каржылоо, өндүрүү, маркетинг жана бөлүштүрүү баскычтарынан өтүп, инновацияларды коммерциялаштыруу - бул дүйнөнүн бардык өлкөлөрүн автоматтык түрдө технологиялык жүгүртүүгө тартуучу процесс. Ошол эле учурда, илимий-изилдөө ишинин натыйжаларын рынокко жайылтуу процессине катышкан көптөгөн уюмдар менен ишканалардын ортосунда байланыш түзүүгө көңүл бурулган жок. Ушуга байланыштуу, инновацияларды статистикада колдонуучу техникалык жана технологиялык жаңылыктар деп тар чечмелөө менен гана чектелип калбоо керек, бирок инновациялардын үч негизги түрүн бөлүп көрсөтүү керек: продукт, техникалык жана технологиялык, уюштуруучулук жана башкаруучулук.

«Продукциядагы инновация инновациянын эң кеңири тараган түрү болуп саналат жана иш жүзүндө бардык ишканаларда чагылдырылат. Продукциядагы инновациялардын максаттары жана үстөмдүгү 3-таблицада келтирилген. Бирок алардын мүнөзү ар бир ишканада ар башка. Айрымдар үчүн, бул ассортименттин толугу менен өзгөрүшү же салттуу профилдин чегинен чыгып кеткен ассортименттин олуттуу

кеңейиши, башкалары үчүн - керектөөчүнүн керектөөсүн эске алуу менен өнүмдөрдүн керектөө сапаттарынын жогорулашы. Дал ушул рыноктун талаптарын канааттандырууга жөндөмдүү жаңы өнүмдөрдү өндүрүү ишканалар үчүн техникалык жана технологиялык жаңылануулардын алдыңкы мотиви болуп саналат. Белгилей кетсек, учурда Кыргыз Республикасында атаандаштыкка жөндөмдүү товарларды чыгарууда көптөгөн кемчиликтер бар. Өнөр жай, адатта, дүйнөлүк экспорттун 2,5-3,0% түзсө, атаандаштыкка жөндөмдүү деп эсептелет. 2017-жылы дүйнөлүк экспортто Кыргызстандын үлүшү товарлардын топтору боюнча бөлүштүрүлгөн: айыл чарба продукциялары - 0,01%, кайра иштетилген продукциялар - 0,002%, электр энергиясы - 0,01%, тигүү өндүрүшү - 0,01%, минералдык заттар - 0,01%. Ушул төмөн көрсөткүчтөрдү эске алганда, дүйнөлүк соодага катышуудан түшкөн пайда табигый түрдө аз болот. Демек, дүйнөлүк соодага пайдалуу катышуу үчүн биз биринчи кезекте экспортко багытталган өндүрүштөрдү түзүү жана чыңдоо жөнүндө кам көрүшүбүз керек» [3, 86-б.]. Айтып койчу жагдай, изилдеп келген учурда же ошол эле учурда деп айтсак да болот, инновациянын конкреттүү өбөлгөлөрү, б.а. инновациялык элементтердин экономикалык кыймылдарга катышуу процесстери ар кандай болушу мүмкүн., ресурстарды үнөмдөө жана жанылоо, экологиялык талаптарды эске алуу менен жана алдыңкы, таанымал жана далилденген технологиялык чечимдердин жеткиликсиздиги, технологиялык процессти өркүндөтүү жана аларды жогорку деңгээлде уюштуруу. Биздин инновациялык жанылануу менен таанышкандай, ишканаларда технологиялык жаңылануулардын максаты өнүмдүн сапатын жогорулатуу багытына арналып, анын баасын төмөндөтүү, иштеп чыгарылган продукцияны пайдаланууну жана сатууну кеңейтүү аркылуу алакалаш ишканалар менен атаандаштыкты жогорулатуу жана байытуу багыты турган жана турат. Келечекте бардык эле ишканалар жана алардын алакалаш субъектилери көпчүлүк учурда жаңы уюштуруучулук жана башкаруучулук жаңылыктар менен коштолот. Айтып кете турган нерсе алакалаш ишканаларды башкаруунун бардык деңгээлдеринде жаңы кызматтарды уюштуруу менен мүнөздөлөт. Көпчүлүк ишканаларда маркетинг бөлүмдөрү түзүлгөн.

Башкаруу структурасын өзгөртүү менен катар, уюштуруучулук жана башкаруучулук жаңылыктар

өндүрүштү жана персоналды башкаруунун натыйжалуулугун жогорулатууга жана ыкмаларын өркүндөтүүгө багытталган башка иш-чараларды камтыйт. Социалдык-эмгек чөйрөсүндөгү инновациялар (эмгек жана келишимдердин жаңы формаларын, эмгек акынын жаңы тутумдарын колдонуу) дагы башкаруучулук жаңылыктар катары каралышы мүмкүн. Инновацияларды ишке ашыруунун натыйжасын аныктоо базар экономикасында чоң мааниге ээ болот. «Инновациялык долбоор тандалгандан кийин, кийинки баскыч – инновацияларды колдонуу башталат. Убакыттын узактыгы төмөнкү факторлордон көз-каранды:

- инновациялык мезгилдин узактыгы;
- инновация объектисинин иштөө мөөнөтү;
- маалыматтын макулдашуу даражасы;
- инвесторлордун талаптары.

Жогоруда эффективдүүлүктү баалоонун жалпы принциби натыйжаны (жаны) жана чыгымдарды компиляциялоо экендиги белгиленди. Натыйжанын чыгымга болгон катышы табигый түрдө да, акчалай түрдө да чагылдырылышы мүмкүн жана ошол экспрессиянын натыйжалуулук көрсөткүчү бирдей кырдаалда ар кандай болушу мүмкүн. Бирок, эң башкысы, сиз так түшүнүшүңүз керек: өндүрүштөгү натыйжалуулук - бул ар дайым мамиле» [4, 57-58-бб.].

«Инновация – бул динамикада катышкан прогрессивдүү инновация, аны кабыл алган жана колдонгон уюштуруу тутуму үчүн жаңы нерсе. "Инновация" сөзү (англисче инновациядан) "инновация" сөзү менен бирдей; бул өнүгүүгө өбөлгө түзгөн инновацияны жаратуунун, жайылтуунун, өнүктүрүүнүн татаал процесси катары каралат. Жана инновациянын натыйжалуулугун жогорулатуу. Инновация – илимий аналитиканын, же ачылыштын натыйжасында өндүрүшкө киргизилген, мурунку аналогунан сапаттуу айырмаланган объект» [5, 43-б.]. Ар кандай теория белгилүү бир формаларды жана методдорду колдонуу менен максатка жетүүнүн предметинин, объектисинин жана каражаттарынын маанилүү белгилерин ачып берүүгө негизделет. Бүгүнкү күндө инновациялык процесстердин теориясы жакшы өнүккөн. Адатта, анын жоболорун «...теориялардын жана түшүнүктөрдүн төмөнкү консолидацияланган блоктору чагылдырат:

- циклдик жана бирдей эмес инновациялык өнүгүү, узун толкундар, кластерлер жана инновациялардын классификациясы;
- экономикалык өсүш менен илимий-техникалык процесстин өз ара аракеттенүүсү;

- илимий-техникалык прогресстин натыйжалуулугун, инновациялардын диффузиясы, инновациялык мультипликатор;

- технологиялык тутумдар жана технологиялык түзүмдөр;

- технологиялык болжолдоо;

- технологиянын жана базардын, технологиялык рыноктун, технологиялык ижара, технологиялык маркетинг, технологиялык квази арендасынын өз ара аракети;

- инновациялык ишкердүүлүк, адам факторун башкаруу;

- мамлекеттик инновациялык саясат, инновациялык башкаруунун уюштуруу-экономикалык механизми;

- атаандаштык стратегияларын жана атаандаштыктын өнүгүү баскычтарын калыптандыруу; инновациялык стратегияларды калыптандыруу» [5, 71-б.].

Инновациялык өнүгүү теориясы негизделген булактар төмөнкүдөй түшүнүктөрдүн топтору менен байланышкан: инновациялардын өнүгүү концепцияларын аныктоо, инновациялардын классификациясы; инновациялык өнүгүү үчүн ресурстарды бөлүштүрүү, инновациянын каржылык булактарын түзүү; инновациялар менен экономикалык чөйрөнүн, экономикалык циклдин этаптарынын өз ара байланышы; технологиялык тутумдун жана технологиялык түзүмдөрдүн түшүнүктөрүн калыптандыруу; атаандаштык стратегиясын калыптандыруу жана атаандаштыктын өнүгүү этаптарын аныктоо.

Инновациянын социалдык маселелерге тийгизген таасири да абдан чон экени талашсыз. Базар экономикасынын шарттарында, башкарууну жалпы демократиялаштыруу менен, эмгек жамааттарын ар кандай социалдык маселелерди чечүүгө тартуунун зор мүмкүнчүлүктөрү бар, алардын бири - өмүрүнүн көп жылдарын коомдук өндүрүшкө арнаган улуу муундун жашоо шартын жана жашоосун жакшыртууга камкордукту күчөтүү, алардын шашылыш муктаждыктарын жана кызыкчылыктарын канааттандыруу, улгайган адамдар, коомдогу социалдык жактан аялуу топтордун бири катары, аныктама боюнча мамлекеттин өзгөчө камкордугуна муктаж болушат, тагыраак айтканда - улгайган жана улгайган жарандарды социалдык жактан коргоону камсыз кылган атайын уюмдардын жана мекемелердин атайын иш-аракеттеринде. Жалпысынан бүгүнкү күндө улгайган адамдарга жардам жана колдоо көрсөткөн органдардын ишин

оптимальдуу деп атоого болбойт. Муктаж болгон кары-картаң пенсионерлердин бардыгы эле социалдык жардам жана социалдык кызматтардан пайдалана алышпасы айдан ачык. Көпчүлүк адамдардын өмүрүн бышып жетилген карылыкка чейин узартууну үйрөнгөндөн кийин, улгайган адамдардын өзүлөрү тарабынан да, алардын жакындары тарабынан да, алардын айланасындагылар тарабынан да, эң негизгиси, күч түзүмдөрү тарабынан да карылыктын стереотиптерин өзгөртүү керек. Камкордуктан баштап, дем берүүчү жана активдештирүүчү стратегияга өтүү керек. Улгайган адамдарды алсыз жана оорулуу деп эсептөөнү токтотууга мезгил келди. Массалык маалымат каражаттары ден-соолук жана жемиштүү карылык потенциалын сактоо үчүн теориялардын, методикалардын жана инновациялык тажрыйбалардын активдүү жактоочулары жана жайылтуучулары болуш керек. Кант-

се да, практика көрсөткөндөй, улгайган калктын чыныгы кесепеттери алар көрүнгөндөй коркунучтуу эмес.

Литература:

1. Шумпетер Й. Теория экономического развития. - М.: Прогресс, 1983;
2. Schumpeter I. Business Cycle. A. Theoretical, Historical and Statistical Analysis of Capitalist Process. New York, MacGraw - Hill, 1939.
3. Арзыбаев А.А. и др. Международные стандарты финансовой отчетности. - Б.: Изд. Макспринт, 2016. - 320 с.
4. Коллектив авторов. Совершенствование организационно-экономического механизма инновационного развития предприятия. / Монография. - Жалал-Абад, 2017, 144 с.
5. Мусакожоев Ш.М. Инновационный потенциал. Концепция развития инновационной деятельности Кыргызской Республики. / Экономика и статистика. - Б., 2005. - №4.